

Az időtlen dialógus

2402 évvel Szókratész halála után lejegyezte: Szirmai Imre

Történt egyszer, vagy így is történhetett volna: DIOGENÉSZ, akit akkoriban Athén városában dühödt vitái és botrányai miatt „kutyá”-nak neveztek, a tömegből éppen PHAIDROSZT szúrta ki a piacon. Előbb – szokása szerint – sértegetni kezdte, és amikor Phaidrosz a köréjük gyűlt tömeg miatt elillanni nem tudott, és szégyenben maradni nem akart, kénytelen volt vele vitába szállni, a legnehezebben felfogható dologról, a lélekről és annak a testhez való viszonyáról. Válaszaiba azonban hamarosan belezavarodott, mert a színopéi Diogenész – a valamikori pénzhamisító – azt állította nagy hangon és a tőle megszokott vehemenciával, hogy anyagon kívüli lélek nincs, éppen ezért a test és lélek viszonyának kérdése is mondvacsinált. Ráadásul kigúnyolta SZÓKRATÉSZT és az ifjú Platónt. Phaidrosz szégyenében alkonyatkor felkereste Szókratészt (aki ellen akkor már vádat emelt a bíróság), és tőle várt magyarázatot. Phaidrosz az idős mestert a lépcsőn ülve találta, és elmesélte neki, hogy mi történt.

PHAIDROSZ : Kedves Szókratész, Diogenész felzaklatott. Úgy gondolom, hogy lélek van, mondjon Diogenész bármit, de a test és a lélek nem békíthető össze, ugyanúgy nem, mint ahogyan az anyag és a szellem sem. Azt mondtam Diogenésznek, hogy a lélek szellemi természetű, erre kinevetett. A legelső kérdésem az volna, hogy miben áll a test és a lélek természetének különbsége.

SZÓKRATÉSZ: Túl gyorsan haladsz, Phaidrosz, hiszen valóban nem tudjuk, van-e egyáltalán lélek. Ha hajlamosak vagyunk a tagadásra, és azt állítjuk, hogy lélek nincsen, akkor ezzel sok embert megsértünk. Tudnunk kell azonban, hogy bármilyen állításunk nem létező dologokról logikailag helytelen és értelmetlen. Például hosszú meséket mondunk egymásnak a kentaurokról, lerajzoljuk, határozott tulajdonságokkal ruházzuk fel őket, holott tudjuk, ilyenek nincsenek.

PHAIDROSZ: Igen-igen, Parmenidész is fejtegeti, hogy a lélek csak azáltal van, hogy be-

szélünk róla. Ha ezt elhinnénk, akkor ebből az következne, hogy csak tőlünk függ, hogy a lélek létezik-e, vagy nem. Ugyanis, ha bármit megfogalmazunk, ami a kimondás és elgondolás tárgya lehet, annak lennie kell. Azt is mondja Parmenidész, hogy ami van, az mindig is volt, mivel a keletkezését lehetetlen kinyomozni. Ha azt gondoljuk, hogy a szellem az anyagból keletkezett, ami mindig volt, akkor ez fordítva is állítható, nevezetesen, hogy az anyag – a dolgok teste – a szellemből is keletkezhetett. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a természetük azonos. Lélek nem keletkezhet a nemlétből, mert az „nem létezik”. Ebből az következne – igazíts ki, ha rosszul mondom –: *Mivel lélek nem keletkezhet, akkor nem is pusztulhat el.*

SZÓKRATÉSZ: Várjunk csak! Tehát azt halottad, és magad is hiszed, hogy van külön test és külön lélek. Azt is elgondolhatod, hogy a lélek a testen uralkodik, amíg együtt van vele, de valahova eltávozik, ha a test elromlik, azaz meghal. Ennek ugyan ellentmond a józan tapasztalás, de nézzük csak hogy Epicurus miért dicséri olyan fenemód Titus Lucretius Carust, aki szerint legnagyobb bajunk a félelem a megszűnéstől, tehát a halálfélelem. ...mert nem vagyunk biztosak benne, hogy a lelkünk nem szűnik meg nyomtalanul. A félelmünkből ered minden alkotásunk, de ebből ered minden tragédia és minden bűn is. A lélek, Lucretius szerint, a testnek éppen olyan része, mint a kéz vagy a láb, tehát anyagi dolog. De jól mondd, nincsen a kettő között harmónia. Hiszen a lélek egészséges lehet, még ha a test beteg is. Állíthatjuk, hogy ez fordítva is igaz? Egészséges marad a test a beteg lélek ellenére? ...vagy lehet így is, úgy is? Tudjuk, mert láttunk már olyat, hogy a lélek akkor is ép egész marad, ha valamelyik testrészünket elveszítjük.

PHAIDROSZ: Honnan tudjuk ezt, Szókratész, hiszen a lélek megfoghatatlan. De ha értem is, azt nem értem, miért beszélünk egyszer lélekről, egyszer elméről. Talán azért, mert a lélek általános valami, amiből mindenkinek van, az elme pedig egyáltalán nem egyforma minden-

kiben, de benne lehet az általános lélekben? Epicurus mondja, hogy az általános lélek a szívben lakozik, vagy az egész testben jelen van? Ha ott van, akkor hol van leginkább?

SZÓKRATÉSZ: Most távolodunk a dolgok magyarázatától. Tegyük föl, hogy Lucretiusnak igaza van, és a test is, a lélek is anyagi természetű. Akkor hogyan lehetséges az, hogy a holttest semmit nem veszít a súlyából, amikor az ember meghal, mivel semmi mérhető nem távozik el belőle? Ha eltávozna, akkor a holttest könnyebb lenne! Nem tudjuk, hogy a lélek miből áll, talán atomokból... Zeuszra mondom: mégis azt gondoljuk, hogy lélek van, mert te mondtad, hogy a létét el tudjuk gondolni. Azt állítod, hogy a lélek és a test ellentétes! Ez szerecse, mert tudjuk, hogy minden dolog az ellentétéből származik: a hideg a melegből, a nedves a szárazból, az élő a halottból és viszont. Akkor a lélek is származhat a testből, hacsak nem fordítva van. Még nehezebb elgondolni, hogy a lélek nem is egynemű. Az egyik jeles tanítványom szerint legalább három részből áll: van *gondolkodó*, *akaró* és *vágyakozó* lélek. Az akaró lélek a mellkasban van, a vágyakozó meg a rekeszizom alatt, a gondolkodó talán a fejben? Nem hiszem, hogy „mindenki fejében”, mert vannak olyan fejek is, amelyek szűkölködnek a gondolkodó lélekben.

PHAIDROSZ: A fejben volna a lélek, Szókratész? Abban a kocsonyás jelentéktelen valaminben, amit agynak hívnak? Lehetséges volna, hogy a legmagasabb, leginkább szellemi, isteni részünk a legrondább anyagban székeljen? Ez egyszerűen nem esztétikus! Mondtam Diogenésznek, hogy a lélek tiszta, az elmével, az meg az ésszel rokon. Nem hitte el. Azt mondják, hogy az ész két részből áll: a passzív részből, ez a *nus patheticus*, és az aktív részből, aminek neve *nus poieticus*. Ha meghalunk, a passzív rész velünk együtt szűnik meg, az aktív rész azonban különvállik a testtől, és tovább létezik. Ebből az következne, hogy aki sokat dolgoztatja eszének aktív részét, abban több halhatatlan lélek keletkezik? Gondolom, hogy sokan azért írnak tele annyi papiruszt, mert meg akarják óvni az enyészettől saját *nus poieticusukat*.

SZÓKRATÉSZ: Nem gondolod inkább, hogy a lélek nem összetett, hanem EGY és oszthatatlan? És mivel a pusztulás nem más, mint az alkotóelemek szétválása, ezért a lélek nem pusztulhat el, mert nincsenek alkotóelemei. Féltre

mondom, mert bajom lett emiatt, és másoknak is velem, akik szerint tagadom az isteneket. Ha istenek vannak, azok ugyanolyan szubsztanciák, mint a lélek, éppen ezért én nem tagadhatom őket, és amíg el tudom gondolni őket veled együtt, addig vannak – nem csak nekem, másoknak is vannak. Új isteneket ugyan el tudnék képzelni, de nem akarok ilyet tenni. Látnod, akik ezt mondják rólam, olyasmit tartanak igazságnak, ami nem bizonyítható, mert éppen csak elgondolható. *Kell-e a lélek létezéséhez mindenképpen isteni segítség?* Szerintem nem, de ezt állíthatjuk róla! Az a kérdés, hogy egy elképzelés képes-e egy másik elképzelést alkotni. Mi, filozófusok azt gondoljuk a lélekről, hogy az tökéletes, egységes és egészséges. Ha elfogadjuk, hogy a lélek isteni eredetű, akkor miért is lenne másféle? Azonban tudod-e, Phaidrosz, hogy a lélek beteg is lehet? Ha a lélek beteg, akkor isteni rokonságát elveszíti. *Betegsége viszont ön-maga létét bizonyítja.* Itt van egy kellemetlen kontradikció. Ha lélek nem létezik, akkor nem lehet lelki betegség sem. Akkor a panaszkodó ember bajára más magyarázatot kell keresni. Fiatal tanítványom, Platón és nemcsak ő, hanem ezer évvel utána az ő tanítványai azt mondják majd, hogy minden tudásunk csak visszaemlékezés, ugyanis vannak fogalmaink, amiket nem meríthetünk a tapasztalatból, tehát a léleknek ezeket már a születésünk előtt ismernie kellett. De ők sem tudják megfejteti majd, hogy hol voltak ezek a fogalmak, mielőtt belénk kerültek.

PHAIDROSZ: Én nem látok olyan messzire, Mesterem, de említetted a lélek betegségeit, mint annak bizonyítékát, hogy lélek van. Kérlek, hogy térjünk át most a gyógyítókra, akik oly nagyon elszaporodtak az utóbbi időkben. A lélek betegei mind Aszklepión papjaihoz mennek, akik azt híresztelik magukról, hogy a hozzájuk fordulókat lelkét gyógyítják. Én azonban nem látok mást, mint panaszkodó görögöket, akik azt állítják, hogy a lelkük sérült meg; *talán azért mondogatják, mert ezt hallják másoktól.* Mivel a lélek baja csak akkor derül ki, ha az a betegen kívül a beteg viselkedése miatt a többieknek is kellemetlen, és mivel a legtöbb lelki bajt emberek okozzák embereknek, azt gondolom, hogy ezek a lélekgyógyítók az igazságot keresik az emberben, mégpedig mindig annak az igazságát, aki hozzájuk jön. A panaszkodónak a saját igazságát akarják visszaadni. De mivel

az igazság is csak elképzelés, tehát szellemi természetű, a lélekgyógyítók a lélekhez a kulcsot a beszédben – egy másik szellemi eredetű dologban – vélik megtalálni.

SZÓKRATÉSZ: Így van, bizony. Azt mondja Gorgiasz, hogy a beszéd és általa a költészet úgy tudja kiűzni a lélekből az érzéseket és hangulatokat, mint ahogyan az orvosságok távolítják el a testből a rossz nedveket. A lélekgyógyítók tudják, hogy mit keressenek, ezért keresik a beszéd segítségével, a betegekkel együtt az *igazságot*. A tudásunk és a lelkünk – úgy tűnik – kapcsolatban áll egymással. Ezzel szemben az Aszklepión szomszédságában működő, túlságosan is serény *ideggyógyítók* nem az igazságot keresik az emberben, hanem a *hamisságot* akarják megtalálni. A hamisság azt jelenti, hogy az emberben elromlott valami. Azt akarják a szenvedővel elhitetni, hogy a hamisság a bajok oka is, meg eredménye is. A hamisság a gonosz, mert az anyagi természetű, ezáltal megérinthető és megfogható. Beláthatod, hogy ez egészen más, mint amit a lélekgyógyítók gondolnak és tesznek. Ezek miatt az ellentétek miatt a lélekgyógyítók és az ideggyógyítók nem nagyon szeretik egymást. Persze elfogadom, hogy sokkal értékesebb és kellemesebb az eszmevilág köreiben szárnyalni, mint a földszagú valóság göröngyei között botorkálni, beteg testek váladékait szagolgatni és tapogatni. A lélekgyógyítók is azt mondják, hogy igen, az ember göröngyök közt jár, de a beszéd segítségével az ideáktól elszakadt valóságot – amitől az emberek lelke szenved – öltöztessük vissza ideákká. Ezáltal lesznek ezek a valóság helyén a lélek betegségének okai, úgymint: *társadalom, sors, meg nem értés, házastársi rossz viselkedés, szeretet-hiány, velünk született hajlam, lelki egyensúlyzavar* stb., tehát minden olyan megfoghatatlan dolog, amely csak a kimondásával létezik, és ha sokat mondjuk, akkor ártó hatása a kimondásával megszüntethető.

PHAIDROSZ: Lehetséges, hogy az emberek-nél is, úgy, mint az állatoknál – mondja Krotón –, az érzékszervekből idegszálak indulnak ki, és ezek az agyba csatlakoznak, ezért az agy az érzékelés központja. Én azt gondolom, Szókratész, hogy az ideggyógyítók is tudják, hogy a lélekkel törődni illik, de ők a léleknek csak azzal a részével foglalkoznak, ami az anyagból – talán az agyból – jön (amit én nem hiszek), és szándékosan nem törődnek azzal, ami azon kí-

vülről jön. Ezáltal azonban kénytelenek elismerni, hogy a léleknek van agyon kívüli része is, mert ha nem volna, akkor lélekgyógyítókra nem volna szükség, csak rájuk, akik a lelket nem ismerik egészben. Az elmének is csak ahhoz a részéhez férnek hozzá, ami az agyból jön. Az ideggyógyítók azzal foglalkoznak, ami a megfogható, megtapasztalható világban van. Parmenidész szerint csak a világi dolgokból származik a *tudás* és az *ismeret*, és ezektől el kell különíteni a *hitet* és a *vélekedést*. Az utóbbival, azt gondolom, inkább a lélekgyógyítók foglalkoznak.

SZÓKRATÉSZ: Eljutottunk valahova. Mivel a lélek megfoghatatlan, és mivel azt gondoljuk róla, hogy egy része halhatatlan, ezenkívül létezését még a betegségei is bizonyítják, azt kellene alaposan megvizsgálni, hogy hol van, és hogyan képes hatni a testre és saját magára. ...és tudod, Phaidrosz, elmondom, de leírni még nem merem, hogy nemcsak minden emberi fogalom, hanem minden emberi cselekvés is meghatározott, és mivel kettős természetű, lelki meg testi egyszerre, és mivel ezek öröktől fogva vannak, ezáltal meghatározottak, tehát emberi gondolatok és cselekedetek felett nincsen jogunk ítélni. Kivéve azt az esetet, ha az emberek a cselekedeteikkel másoknak kárt akarnak okozni, még inkább, ha kárt okoznak. Még nem jött el az ideje, hogy valaki kimondja, hogy *a másik ember bensőjébe nem pillanthatunk bele, mivel nem tudhatjuk, hogy milyen szándék ösztökélte az egyéneket cselekvésre, így mások tetteiről csak a mindenkori eredmény alapján ítélkezhetünk*. Amiket a lélek bajainak hiszünk, azok is eredmények, sok dolog eredményei, amiről elképzelésünk lehet, de csak a látható bajokról lehet tiszta fogalmunk.

Hogy mi a lélek, és ehhez az embernek mi köze van, és hogy micsoda az ember ebben a zavaró kettőségében, azt nem a fantasztikus nézeteket valló filozófusoktól, hanem csak a tapasztalatokra támaszkodó medicinától tudhatjuk meg – valamikor.

Úgy emlékszem, Phaidrosz aznap este nem kérdezett többet; ő még nem tudhatta, hogy mi az a „medicina”. A kertben a sötét ciprusok árnyéka összeolvadni látszott az éggel, egy aszszony énekelt a gyermekének, valahol kutyák ugattak. Szókratész azt mondta, hogy hamarosan lefekszik, mert kevés olaj van a mécsesében.

„Fel kell készülnöm arra, hogy a bíróság előtt tanulatlanokkal vitázzak – mondta halkán. – Az ilyen vita a legnehezebb. Anütosz, Melétosz és Lükón nem bocsájtják meg nekem, hogy okosabb vagyok náluk, még ha azt állítom is, hogy semmit se tudok.” Te pe-

dig menj vissza holnap Diogenészhez. Nem olyan rossz ember az, mint amilyennek mutatja magát. Ha valaki ilyen hevesen véd egy eszmét, az csak azt jelenti, hogy neki, saját magának is baja van vele.

Egy nehezen született könyvről

Gyermekkoromban néhai nagyapám könyvtárából ránk maradt könyvek között találtam egy kis vaskos, vörös vászonkötésű, az 1800-as években kiadott lexikont, amelynek végén néhány fekete-fehér képtábla volt. Ezek egyike különböző rendekhez tartozó szerzeteseket ábrázolt csoportkép formájában. A könyveket a háború szétszórta, de ez a kép megmaradt emlékezetemben. Azóta mindig szerettem volna megismerni a szerzetes-társaságok viseletét és titokzatosnak tűnő életét.

Első egyetemi évemben Pécssett még találkoztam ciszterci, jezsuita és irgalmasrendi szerzetesekkel (a Szent Mór-kollégiumot is a ciszterciek vezették), de 1949-ben a rendeket felszámolták. Amikor 1958-ban Keszthelyre kerültem, Rakos József tanár, a Festeticskastélyban lévő Helikon Könyvtár igazgatója sokat segített az orvosi irodalom beszerzésében. Az akkori könyvtárközi kölcsönzési rendszer *bérméntve* külföldről is meghozatott bármely szakkönyvet, illetve (mikrofilmen) cikket. A könyvtár katalógusát böngészve találtam meg P. H. Hélyot XVIII. századi, nyolckötetes, német nyelvű könyvét a szerzetesrendekről. Mivel a nagyalakú, gót betűs mű helybeni átolvasása reménytelen feladatnak látszott, legalább a képeket kifényképeztem belőle.

1972-ben Ajkára költözve kapcsolatba kerültem P. Szabó Flórisssal, a pannonhalmi főapátság könyvtárossal. Vendégeként több alkalommal időztem a monostorban, és átnéztem a szerze-

tesrendek történetével foglalkozó könyveket. 1974-től jelentek meg „A szerzetesség lexikona” című, olasz nyelvű munka vaskos kötetei, amelyek a rendház társalgójában szintén rendelkezésre álltak. (A hatalmas mű 2004-ben zárult le a X. kötettel.) Flóris atya olyan bizalmat mutatott irányomban, hogy kölcsön is adott egy-egy kötetet belőle. (Ma melyik könyvtár tenné ezt meg?) A főként a rendi lelkeséggel és rendtörténettel foglalkozó munka sajnos csak elvétve szólt a rendi címerről és ruházatról. P. Dóczy

L. Zsigmond Domonkos-rendi ajkai plébános barátom segítségével felvettem a kapcsolatot a magyarországi szerzetesrendek egy-egy tagjával, akik a feloszlás után többnyire plébánosként helyezkedtek el. Zsigmond atya könyvtárában hozzájutottam L. Pastor „A pápák története” című német nyelvű könyvsorozathoz.

Már 1984-ben, második római utazásom során is sokat bosszankodtam azon, hogy az útikönyvek a lépten-nyomon előbukkanó, kisebb templomoknak még nevét sem említik. Egy római antikváriumban a földre halmozott könyvek között egy pápai évkönyvre bukkantam. Eddig még nem volt kezemben ilyen kiadvány. Ebben megtaláltam a rendek római székházainak címét. Írtam nekik, mellékelve egy olasz nyelvű űrlapot a címerre, jelmondatra és a ruházatra vonatkozóan. Bizalmatlanságuk elosztására csatoltam a Lékai László bíborostól ka-